

ІДЕОЛОГІЧНІСТЬ ПОПУЛІЗМУ І ВЕКТОР СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНОГО РОЗВИТКУ СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні поняття «популізм» стало одним із найбільш вживаних при аналізі тих тенденцій, котрі відбуваються на геополітичному просторі планети. З урахуванням того, що саме популізм став все активніше впливати на соціально-політичні процеси, інтерес представляє комплексне дослідження даного феномена, у тому числі в контексті його ідеологічності. По суті йдеться про те, чи можна вважати популізм ідеологією чи ні. Відповідь не є однозначною.

Дехто з дослідників категорично не сприймають популізм як ідеологію і характеризують його швидше як стиль мислення людини (П.Тагієфф). До характерних рис популістського стилю (або таблоїдного стилю) слід віднести простоту і доступність, підкреслену антиелітарність та народність (інколи аж до вульгарності), акцентування уваги на реальних проблемах простих людей, пропонуванні зрозумілих рішень. Зі стилем пов'язаний і специфічний спосіб створення популістської організації, в якій обов'язково існує централізований орган із харизматичним, персоналістичним лідером.

Іноді популізм розуміють як менталітет (М. Таркі) або «ментальну мапу» (Крістобал Ровіра Кальтвассер). У такому контексті популізм межує з іншими політичними мапами, такими як конспірологізм, релігійна чи політична віра. Показово, що віра в одне може легко трансформуватися в віру в інше, якщо саме вірити, а не намагатися фактологічно підходити до вивчення певного питання.

Ментальні мапи лежать в основі популістських орієнтацій, що ґрунтуються на сукупності спрощених ідей про політику і способи розв'язання ключових проблем суспільного життя. Популістські орієнтації часто пов'язують з таким поняттям як атитюди – схильність суб'єкта до певного сприймання соціальних ситуацій, їх оцінювання і відповідних дій, які можна визначити як сукупність уявлень про політичне представництво, що є відображенням протестної соціальної мобілізації на соціальні зміни і спробою структурувати політичний простір, поділяючи його між уявним однорідним блоком «звичайних (добросесних) людей» і усталеною (часто корумпованою правлячою) елітою та легітимізацію в остаточному результаті волі «народу».

Однак, на думку більшості, популізм несе в собі ідеологічне забарвлення. Витоки такого забарвлення знаходяться в тому, що популізм чітко поділяє суспільство на дві антагоністичні групи – «чистий народ» і «корумповану еліту», намагаючись, нехай у спрощеному вигляді, підкріплювати свої позиції певною аргументацією (О.Коваленко). При цьому найчастіше поняття «народ» та «істеблішмент» не розуміються в їх універсальному значення. Як правило, «народом» виступають окремі незадоволені групи, а «істеблішментом» – діюча влада. Ідеологічність популізму може визначатися й остаточною метою його лідерів у боротьбі за владу (І. Кіянка). На думку К. Мудде, популізм – це специфічна ідеологія, яка вважає суспільство розділеним на дві однорідні всередині та антагоністичні одна щодо одної групи – «народ» та «еліту». Однак, її специфічність полягає у відсутності витонченості і послідовності [3, р. 550].

Феномен популізму за відсутність ґрунтового, послідовного та вичерпного пояснення соціального світу прийнято ще називати «тонкою» ідеологією. На відміну від концепцій «класичної» ідеології, які звичайно мають всебічне теоретичне обґрунтування і пропонують способи досягнення мети, популізму у «чистому» вигляді не існує. Він завжди поєднується з актуальними в певному середовищі на даний момент ідеологіями – правими, лівими, а також центристськими. Для лівого популізму (Е. Лакло, Ш. Муфф, К. Шмітт) характерна відмова від економічного детермінізму класичного марксизму та визнання пріоритету політики над економікою, спроби радикалізації демократії та повернення народу ролі історичного актора.

Суть правого популізму є неоднозначною. Часто його пов'язують із «загрозою демократії», «фашизмом» (Е. Траверсо). Інші заперечують подібні крайнощі (Р. Ітвел, М. Гудвін). Так, націонал-популізм ставить на перше місце культуру та інтереси нації і обіцяє дати слово людям, які відчувають, що їх зневажають далекі й корумповані еліти. Проте, він не виступає за авторитарний спосіб розв'язання проблема, а просто за реалізацію волі народних мас, чий цінності цілковито відрізняються від цінностей неконкурентних технократичних еліт. Підйом же націонал-популізму пояснюється чотирма факторами – недовірою, руйнуванням ідентичності, деривацією, переорієнтацією (distrust, destruction, deprivation, dealignment).

Номінально ліві і праві популісти відрізняються тим, проти кого вони виступають. Перші, як правило, концентруються на великих корпораціях і олігархах, другі – на етнічних та релігійних меншинах.

Центристський популізм (Б. Грілло, Ф.К. ді Мелло) має здебільшого технологічно-проектний характер – як маніпуляційний спосіб, до якого вдаються самі еліти, щоб зберегти свою присутність у політиці. В реальності центристський популізм часто розглядають як отруєну зброю еліт проти народу [2]. Однак спільним для всіх проявів популізму є антиелітарна та

антиістеблішментська риторика, яка корелює з відповідними настроями та орієнтаціями переважної більшості громадян [1, с. 62]. І разом з тим популізм не є ідеологією у точному її розумінні. Зазвичай ідеології пов'язуються з однією політичною стороною, але цього не можна сказати про популізм.

Надзвичайно важливим аспектом феномена популізму, що має прогностичну функцію, є проблема його ролі у формуванні вектора розвитку політичної системи – демократичної, або авторитарної, що в подальшому впливає на всі аспекти суспільного життя – політику, економіку, правову систему, соціальну сферу тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Рахманов О. Феномен популізму в розвинених та перехідних суспільствах: особливості проявів та детермінанти / О. Рахманов // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2022. – № 2. – С. 59-73.
2. Холявка А. Популістська хвиля проти глобалізму [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ussd.org.ua/2021/05/28/populistska-hvylya-proty-globalizmu/> (дата звернення: 02.04.2025).
3. Mudde C. The Populist Zeitgeist / C. Mudde // Government and Opposition. – 2004. – Vol. 39 (4). – P. 542-563.